

Mladi in družbene spremembe

Povzetek

Spremembe življenjskih potekov in jasno opredeljenih življenjskih obdobj, ki smo jim priče v današnjem času, najprej prizadenejo mlade. Mladi kot družbena skupina se ne raztapljajo v transgeneracijski pluralni družbi mnogih razlik, kot se je najprej zdelo. Spreminjajo se v starostno skupino brez posebnosti. Večinska družba jih zazna le tedaj, ko se čuti ogroženo ali ko jih prepozna kot potencialne potrošnike. Obdobje

mladosti ni več obdobje eksperimentiranja, obdobje postajanja nekaj. Sodobna mladost je predvsem obdobje "bivanja" - biti študent, potrošnik, prijatelj. Za mlade v Sloveniji je oblikovanje vsakdanjega življenja in vrednostnih sistemov danes del njihovega vsakdanjega iskanja ravnotežja med osebnimi željami in pričakovanji po eni strani ter družbenimi zahtevami in priložnostmi na drugi. Vendar je

ravnotežje med pričakovanji in zahtevami ter individualnimi sposobnostmi ali zmožnostmi za delovanje pogojno in izpostavljeno mnogim tveganjem. Vrednotni sistem individualizacije nosi s seboj zametke nove etike, ki sloni na dolžnostih do samega sebe. To se zdi v velikem nasprotju s tradicionalno etiko, ki sloni na dolžnostih do drugih in družbe kot celote.

Ključne besede: mladina, mladost, prehodi, vrednote, spremembe

Summary

The changes in life courses and the elimination of firmly defined and clearly delineated stages of life courses have affected primarily young people. Young people as a social group did not melt away in a trans-generational, trans-ideological and plural society of many differences, as it initially appeared; instead, they have transformed themselves into an age group without distinctive features. Consequently, the majority society takes notice of it

only when it feels threatened or when it recognises this group as potential consumers. Rather than being a period of "becoming" something or other, modern adolescence is above all a period of "being" - being a student, a consumer, a friend. The value system of individualisation carries with it the seed of new ethics that rest on "obligations to oneself". This seems to be in stark contrast to the traditional ethics based on obligations to others and to society

as a whole. For young people in Slovenia, the shaping of everyday life and value systems is today part of their daily search for a balance between their personal wishes and expectations on the one hand, and social demands and options on the other. Yet the balance between the expectations and demands and an individual's competences or capacities for action is conditional and exposed to a number of risks.

Key words: youth, transition, values, changes

JEL: A13, J13, J17, O15

1. Mladi kot nosilci razvoja

Predvsem v drugi polovici dvajsetega stoletja se je zdelo samoumevno, da so mladi subjekti inovacij in napredka na vseh področjih življenja. To so

potrdili praksa, raziskave in sociološka teorija v zadnjih desetletjih. Tudi študije mladine so se v zadnjih petdesetih letih izkazale kot dober pokazatelj pomembnosti novih družbenih teorij. Če teorija ugotavlja, da se družbeni red spreminja

* Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

in da slabijo učinki klasičnih socialnih determinant, potem smo empirično potrditev teh sprememb najprej našli med mladimi.

Socialno-zgodovinsko oblikovanje idej o mladosti in mladini je nasploh tesno povezano z modernizacijo. Ne le, da je socialno, kulturno in politično osamosvajanje mladine v dvajsetem stoletju neposredna posledica družbene modernizacije, temveč je tudi njeno ogledalo. Ustvarjalci družbenih elit, javnega mnenja ali množične kulture so skrbno spremljali dogajanja med mladimi, iskali v njih legitimacijo za svoje ideje ali so skušali mlade navduševati zanje. Med mladimi so iskali znake prihodnjih sprememb, pobudnike in začetnike potrebnih sprememb itd.

Ni dvoma, da so množična mladinska gibanja v dvajsetem stoletju temeljila na ideologemu napredka, pa če so ga še tako kritizirala. Na to kaže že močna zveza družbenokritične zavesti in utopičnih družbenih projektov, ki so jih ta gibanja redno ustvarjala. To velja tudi za "nova družbena gibanja" v osemdesetih letih dvajsetega stoletja in civilnodružbena gibanja v nekdanjih socialističnih državah, ki so v devetdesetih letih spodnesla socialistične režime. V vseh teh gibanjih so bili mladi množično udeleženi, četudi jih praviloma niso vodili.

Ni čudno, da je konceptualiziranje mladih tako rekoč naravno povezano z idejo napredka, tako da se je zdela enačba: biti mlad = zavzemati se za napredek, samoumevna. V tem pogledu ni bilo razlike med kapitalističnimi in socialističnimi družbami (Ule, 1988). Ideal rasti, napredka je bil eden prevladujočih konceptualnih členov v ideoloških strukturah modernizacije od razsvetljenstva dalje, zlasti v obdobju industrijske modernizacije in velikih revolucionarnih prevratov v dvajsetem stoletju. Toda dialektika družbene preobrazbe je ob koncu dvajsetega stoletja privedla do "idej o koncu rasti". Pričakovanja nenehne ekonomske rasti, znanstvenotehničnega napredka so trčila ob svoja lastna notranja protislovja, ki se kažejo v obliki trajnih ekoloških in ekonomskih kriz, krize virov, da ne govorimo o propadu značilnih modernizacijskih projektov, kot so bile na primer socialistične revolucije.

S problematizacijo koncepta "napredka" upada tudi tista ideološka konotacija pojma mladine, ki je v mladini videla "gonilo napredka", "kazalnik razvoja", "anticipacijo prihodnosti". Toda že historiat teh gibanj kaže tendenčno upadanje družbene moči mladih in izjemno hitre prehode mladinskih kulturnopolitičnih inovacij iz faze ustvarjanja, upornišva in vključevanja v mladinsko

ali množično popkulturo. Ti prehodi so sicer prispevali k juvenilizaciji množične kulture, narcističnemu poudarjanju nenehne mladosti in zavračanja stereotipov odraslosti, vendar nikakor niso uveljavljali mladih kot družbene subjekte ali vsaj kot gibalce napredka, temveč kot gonilo množične potrošnje in industrije zabave.

V tej točki odločilno posežeta ideologija in praksa globalizacije, ki bolj kot kar koli odtrga mlade od "velikih tem" družbenih spopadov dvajsetega stoletja kot so delavske in sindikalne pravice, socialna pravičnost, zatiranje žensk, avtonomija civilne družbe nasproti državi, človekove pravice, politični pluralizem in demokratično javno mnenje. Res je, da so te teme vsaj v tako imenovanem razvitem svetu tudi sicer izgubile precej svoje pomembnosti in akutnosti, vendar so prav mladi najočitnejše in najhitreje od vseh družbenih slojev zamenjali zanimanje za te teme z izrazito privatističnimi konceptijami družbenega sveta, z družbeno anomijo in izgubo zgodovinskega spomina.

Res je, da so se namesto tega pojavile "nove teme", ki so postale križišča družbenih spopadov: strukturna nezaposlenost, boj za pravice stigmatiziranih manjšin, prost dostop do pomembnih informacij, enakopraven in neoviran dostop do vseh ravni izobraževanja, spopadi za avtonomijo medijev, upiranje novim kontrolnim mehanizmom, na primer v novih medijih, ideologije telesne samopodobe, zdravja, potrošniške sloge, fundamentalizmi vseh vrst. Te teme niso generacijsko značilne, tako da se nanašajo na mlade enako kot na odrasle, tako da ne moremo pričakovati kakšne večje zavzetosti mladih ali njihovega prebijanja iz "samozaslužene" socialne anomije. Zato razpadanje domnevno inherentne zveze med mladino in družbenim napredkom prizadene prav tiste države, ki morajo pritegniti prav mlade in mlajše generacije k izvedbi nujno potrebnih družbenih reform, na primer reformo izobraževanja, tehnološko prenovno gospodarstva, zaposlitveno politiko, izboljšati demografska gibanja itd. Slovenija je prav gotovo ena teh držav.

Obenem pa ekonomska logika globalizacije sili vse družbe, da prelagajo čedalje več bremen za svojo enostavno in razširjeno reprodukcijo na pleča posameznikov. Vse "vmesne strukture" med posameznikom in državo pa spreminja v tržne oziroma kapitalne subjekte, ki se borijo za svoj delež in vpliv na trgu storitev. Tako se (mlademu) človeku dozdeva, da ima pred seboj eno samo nepregledno gmoto ponudb, storitev, priložnosti, ki pa se hitro spreminjajo iz obetov v grožnje, priložnosti v tveganja, združevanja v segmentiranje.

2. Spreminjanje mladosti in mladine

Celoten proces spreminjanja mladosti se v zadnjih desetletjih dvajsetega stoletja prevesi v intenziven tok kulturne modernizacije mladine. Kulturna modernizacija mladine sledi prvi fazi modernizacije, ko se je mladina sploh šele izoblikovala kot relativno samostojna in relativno homogena generacijska skupnost. Prvo fazo imenujemo kar generacijska modernizacija. Izrazit pojav prve faze modernizacije mladine so bile vse bolj izrazite vrstniške skupine mladih, ki so prve razvile lastne vrednotne usmeritve in življenjske stile. Identifikacija z lastno generacijo je bila opazna značilnost mladih. Raziskovalci mladine tedaj govorijo kar o "socializaciji v lastni režiji" (Hurrelmann, 1996). Značilni pojav prve faze modernizacije mladine so bili občasni, spontani ter idejno neoblikovani ter posamezni upori mladih družbi odraslih.

Druga faza modernizacije mladine pa zajema obsežen in zapleten proces spreminjanja življenjskih praks in usmeritev, ki se ne omejuje več samo na mladino, ampak progresivno zajema vse obsežnejše dele družbe in vse večji del prebivalstva. Glavne poteze kulturne modernizacije pa so:

- vse večji odmik od sveta plačanega dela in zaposlitve kot osrednjega področja vrednot posameznika k svetu prostega časa, potrošnje in zabave,
- sprememba spolnih vlog, pluralizem družinskih oblik, vse večje izenačevanje družinskih in zunajdružinskih skupnosti,
- sledenje novim stilom v potrošnji in množični kulturi, ki so jih prinašali in prenašali množični, zlasti vizualni mediji,
- individualizacija življenjskih usmeritev in življenjskih poti,
- vse večji pomen osebnih izkušenj, vrednot in idealov,
- poudarjanje "postmaterialnih in ekspresivnih" vrednot, kot so kakovost življenja, samo-realizacija, odnosi.

Teza o spreminjanju mladosti kot vmesnega ali prehodnega obdobja se je pojavila konec sedemdesetih let (Keniston, 1971, von Trotha, 1982). Po mnenju von Trotha gre pri spreminjanju mladosti za strukturalno reorganizacijo socializacije, ki odpravlja potrebo po posebni vmesni fazi med otroštvom in odraslostjo. Namesto mladih govori o "mladih odraslih", kar je nekako vrnitev v obdobje pred oblikovanjem mladosti/mladine v sodobnih razvitih družbah. Vzporedno s tem procesom naj bi se ukinjale oziroma persona-

lizirale vzgojne avtoritete, osvobajala spolnost, uvajal subkulturni pluralizem in spreminjalo znanje iz nevtralnega v družbeno kritično (von Trotha, 1982). V zadnjem desetletju so tezo o mladih odraslih kot novi obliki mladosti, ki je obenem tudi ključna za definiranje mladosti, potrdile vse novejšje študije mladih (Cote, 2000).

Glavni razlogi za spreminjanje mladosti/mladine so podaljševanje šolanja čez klasično mladost in posploševanje izobraževanja na vse socialne sloje na eni strani in vedno večja individualizacija izobraževalnih poti ter profesionalizacija socialnega nadzora na drugi strani (Walther, 2006). Profesionalizacija procesa socializacije se začne že s koncem otroštva in se razteguje na vse življenje. Vse to ukinja potrebo po psihosocialnem moratoriju mladosti in uveljavlja izobraževalni moratorij mladosti (Ule, Mihelj, 1995). Vzgojne in izobraževalne ustanove izgubljajo monopol nad vzgojo in izobraževanjem otrok in mladine. Zato pa se krepi ponudba in trg neformalnih izobraževalnih ponudb in izvenšolskih učnih dejavnosti. Tudi samo delovanje šolskih ustanov se pomika vedno bolj v otroštvo. Zaradi težnje po podaljševanju mladostniškega moratorija gre torej obenem za pospeševanje in upočasnjevanje življenjskega časa otroštva in mladosti. Vstop v osrednje družbene položaje, v stalno in trajno zaposlitev, ustvarjanje lastne družine in starševstvo se pomika v povprečju v poznejša leta življenja (Du Bois-Reymond, Chisholm, 2006). Obenem pa se nekatere dejavnosti odraslosti, na primer pristojnosti na trgu dobrin in v potrošnji, avtonomno oblikovanje življenjskih stilov, selijo v zgodnejša leta (Ule, Kuhar, 2002).

Sočasno s podaljševanjem šolanja se razteza obdobje odvisnosti ali polodvisnosti mladih od izvornih družin. Podaljšana odvisnost od staršev, ki nikakor ni le materialne narave, je proces, ki je opazen povsod po Evropi, le da so regionalne razlike velike. Za Slovenijo velja, da je ta proces posebej izrazit (Ule, Kuhar, 2003). Sodobne evropske in tudi slovenska družba zahtevajo torej zgodnja mentalna in vedenjska prilagajanja ob hkratno protislovnih razmerah zanje: podaljšano izobraževanje in podaljšano obdobje ekonomske odvisnosti sta v ostrem nasprotju z zahtevami po zgodnjih izbirah in prevzemanjem odgovornosti zanje.

Podobno protislovni so izzivi, ki prihajajo iz "zunanjega sveta". Informacijske tehnologije in mediji ponujajo prvine multikulturalnosti in svetovnega internacionalizma ter mlade obveščajo o novih kulturah in življenjskih stilih, kar po eni strani razširja njihova obzorja in jih osvobaja tradicionalnih nacionalnih ujetosti, po drugi pa

zlahka povzročajo nove stiske in negotovosti. Večina sprememb se je dogodila v relativno kratkem času, zaradi česar postajajo referenčna območja, ki so nekdanje zagotavljala kolikor toliko zanesljive in predvidljive prehode v odraslost, negotova in zamegljena (Walther, 2006). Naraščajoča negotovost prehodov v odraslost, čemur nekateri avtorji pravijo kar "ontološka praznina", je danes skupni imenovalec mladih ljudi po vsej Evropi. Omenjene spremembe, predvsem dramatična oznaka ontološke praznine, ki da preži pred večino mlade generacije, seveda odmevajo v družboslovnih refleksijah sodobnosti (Beck, 1997).

Epistemološke zmede ne povzročajo le nove sestavine, ampak tudi zamegljevanje učinkov klasičnih strukturnih determinant. Povedano drugače, socialni in ekonomski statusi ljudi še naprej bistveno določajo življenjske poteke posameznic in posameznikov, a je njihovo učinkovanje manj vidno, zamegljeno in manj neposredno, ker slabijo vsakršne kolektivne tradicije in naraščajo pritiski individualističnih vrednot. Zato ljudje v primežu induciranih izolacij vidijo družbeni svet kot nepregleden in nepredvidljiv, poln tveganj, s katerimi se je treba spopasti kot posameznik ali posameznica, kot bi ne bilo drugih, ki živijo v enakih okoliščinah in se spopadajo z enakimi tveganji.

Mladi ljudje so videti izredno dojemljivi za "tveganjske diskurze", kar nedvomno vpliva na njihove življenjske izkušnje, načrte in življenjske stile, to kažejo vse naše raziskave mladih v Sloveniji v zadnjem desetletju (Ule, Mihelj, 1995; Ule idr., 1996, Ule idr., 2000). Individualizacija tveganja gre z roko v roki z individualizacijo odgovornosti in dosežkov; oboje sta vrednoti, ki ju nenehno utrjujejo mediji, izobraževalni sistem, industrija zabave in starši. Kombinacija pritiskov k individualni odgovornosti, ki je sredstvo discipliniranja na eni strani in izkušnje dejanske nemoči in ranljivosti na drugi, proizvajata močne občutke vseprisotnosti tveganj in nevarnosti. Negotovost in dvom pronicata v vse razsežnosti življenja mladih, samoidentitete postajajo spremenljive in nenehno so izpostavljene reinterpretacijam.

3. Spremembe vrednostnih in življenjskih usmeritev mladih

Vse opisane spremembe se kažejo tudi v spremembah vrednostnih in življenjskih usmeritev mladih. Raziskovalci ugotavljajo, da je danes za mlade značilen dokaj neorganiziran, spremenljiv in praviloma nehierarhiziran sklop vrednot, ciljev,

Tabela 1: Vrednotne usmeritve mladih v raziskavi Mladina 2000¹

	sploh ni pomembna 1	malo pomembna 2	srednje pomembna 3	dokaj pomembna 4	zelo pomembna 5
resnično prijateljstvo	0,2	0,5	3,1	18,7	77,6
svet lepega, narava, umetnost	1,4	5,4	25,0	38,2	30,0
zdravje	0,2	0,3	2,2	11,0	86,3
red in stabilnost v družbi	0,4	2,3	13,7	44,9	38,7
vznemirljivo življenje	2,5	8,8	36,2	32,5	19,9
materialne dobrine	2,0	8,9	33,5	36,0	19,6
varnost mojega naroda pred sovražniki	1,6	3,9	15,2	31,4	47,9
uspeh v šoli, poklicu	0,4	1,6	8,9	35,8	53,3
kreativnost, originalnost, fantazija	2,6	8,6	31,7	33,9	23,2
mir v svetu brez vojnih konfliktov	1,1	2,0	9,5	21,8	65,6
vzdrževanje tradicionalnih vrednot	2,0	10,3	29,5	37,1	21,1
družinsko življenje	0,5	1,3	7,7	21,2	69,3
varovanje narave	0,5	1,2	11,9	31,1	55,2
biti avtoriteta, voditelj	9,6	25,4	36,6	21,5	6,9
imeti moč nad drugimi	24,8	31,3	28,7	11,1	4,2
živeti v miru sam s seboj	5,1	8,1	14,3	23,3	49,2
svoboda delovanja in mišljenja	0,4	1,3	8,9	24,5	64,9

Vir: Ule, Kuhar 2002.

¹ Raziskava je bila opravljena leta 2000 v Centru za socialno psihologijo na Fakulteti za družbene vede na vzorcu 1800 mladih v starosti od 16 do 29 let.

idealov, pa tudi vezanost mladih na posamezne vrednote, cilje, ideale je oslabila. Zato danes lahko le pogojno govorimo o dobro zarisanih vrednotah in jasnih prednostih vrednot in ciljev. Podobno velja za "nevrednote". Tisto, kar posameznike privlači, in tisto, kar jih odbija, je odvisno od konteksta, vsakokratne socialne okoliščine, skupinskih povezav, obveščenosti, osebnih kakovosti posameznika. To so zapleteni vzorce reakcij na sedanje situacijske izzive in predvidevanje prihodnosti. V zgodovinskem oblikovanju sodobne urbane mladine se je namreč nepovratno spremenil tudi sam proces prilagajanja, oblikovanja in razumevanja vrednot, norm in življenjskih ciljev.

Absolutne vrednote na deklarativni ravni so prijateljstvo, zdravje, varnost, kar vrednote mladih vedno bolj odmika od značilnih mladostniških vrednot in jih združuje z vrednotami odraslih, ali z drugimi besedami: mladi očitno spet sprejemajo vrednote odraslih kot svoje.

Da bi preverili strukturiranje vrednostnega prostora, smo na zgornjih podatkih iz raziskave Mladina 2000 opravili še faktorsko analizo. Faktorska analiza je pokazala, da za spremenljivkami, ki merijo vrednote, stojijo trije

latentni faktorji, ki skupaj pojasnijo 32,5 odstotka skupne variance merjenih spremenljivk (Ule, Kuhar, 2002). Prvi faktor določajo predvsem naslednje spremenljivke: "red in stabilnost v družbi", "mir v svetu", "družinsko življenje" in "zdravje". Temeljna značilnost tega faktorja je usmerjenost v **tradicionalizem in privatizem**. Drugi faktor določata predvsem dve spremenljivki: "imeti moč nad drugimi" in "biti avtoriteta, voditelj". Temeljna značilnost tega faktorja je **moč in oblast**. Tretji faktor določajo tri spremenljivke: "kreativnost in originalnost", "svoboda delovanja in mišljenja", "svet lepega, narava, umetnost". Gre torej za **ekspresivne svobodomiselnne** vrednote.

Primerjava po spolu kaže zelo rahlo povezavo. Drugi faktor, torej faktor moči in oblasti, je v negativni korelaciji z ženskim spolom in v pozitivni z moškim, pri preostalih dveh faktorjih je težnja ravno nasprotna (Ule, Kuhar, 2002).

Vprašane v naši raziskavi najbolj zanimajo: prijateljstvo, spolnost/ljubezen in poklic, najmanj pa: vojska, politika, vera. Izidi so v skladu z našimi dosedanjimi ugotovitvami o obratu v (za)sebnost in pa ugotovitve o upadu pomena "velikih zgodb" med mladimi. Izidi kažejo stalno naraščanje

Tabela 2: Kaj pa mlade predvsem zanima, kaj so njihovi pogloblitni interesi

Področje	Nič 1	Malo 2	Srednje 3	Precej 4	Zelo 5
1. vojska in vojaške stvari	39,7	27,9	19,8	7,9	4,7
2. šport in športni dogodki, rekreacija	2,7	10,6	32,3	29,8	24,6
3. šola in izobraževanje	1,7	6,8	26,4	39,3	25,8
4. samoizobraževanje	2,2	7,2	27,7	38,0	25,0
5. služba, poklic	1,3	2,6	12,7	36,5	46,9
6. tehnika in tehnični dosežki	5,3	20,9	33,4	24,9	15,5
7. politika in politični dogodki	24,6	34,4	25,5	11,8	3,8
8. zabava in razvedrilo	0,2	2,6	19,4	41,9	36,0
9. vera in versko življenje	23,1	28,8	30,1	13,3	4,7
10. spolnost in ljubezen	0,1	1,5	15,2	40,7	42,5
11. prijateljstvo	0,1	0,2	4,8	26,4	68,5
12. skrb za svoj izgled, zunanji videz	0,9	3,7	31,3	42,9	21,2
13. družinsko življenje, zakon, otroci	2,2	5,6	13,1	28,2	50,8
14. znanost in znanstveni dosežki	5,4	19,7	37,2	26,4	11,3
15. umetnost in kultura	6,5	24,2	40,5	19,9	8,8
16. nacionalna preteklost in usoda lastnega naroda	4,8	20,6	41,9	23,0	9,6
17. nakupovanje	5,8	18,9	39,7	25,6	10,0
18. uživanje hrane, pijače	1,2	10,2	38,4	31,4	18,8
19. potovanje	1,4	9,2	25,0	31,8	32,6

Vir: Ule, Kuhar 2002.

interesov, vezanih na osebni oziroma zasebni svet, in stalno upadanje interesov za velike teme oziroma zgodbe (politika, vera, vojska).

Tudi te izide smo prikazali s faktorji. Za spremenljivkami, ki merijo interese, so trije faktorji, ki skupaj pojasnijo 29,26 odstotka skupne variance merjenih spremenljivk. Prvi faktor določajo predvsem spremenljivke: interes za samoizobraževanje, šola in izobraževanje in poklic. Gre torej za izrazito izobraževalno in delovno interesno usmerjenost. Drugi faktor zajema predvsem "hedonistične" interese: interes za zabavo, nakupovanje, spolnost, uživanje hrane. Tretji faktor pa zajema interes za znanost in tehniko (Ule, Kuhar, 2003).

Tretji faktor je precej pozitivno povezan z moškim spolom in negativno z ženskim, prvi faktor pa negativno z moškim in pozitivno z ženskim. Pri drugem faktorju je povezanost glede na spol zanemarljiva.

Tudi empirične raziskave sprememb v vrednotnih usmeritvah mladih zahodnih družb so pokazale vztrajne, sistemske in daljnosežne spremembe v vrednotah mladih. Potrdila se je domneva, da mladi postopno zavračajo prejšnji prevladujoči sklop vrednot: delo – zaposlitev – kariera – zaslužek in se bolj nagibajo k bolj osebni sklopu vrednot: medosebni odnosi – osebni razvoj – kreativnost – izobrazba – kvaliteto vsakdanje življenje (Heitmeier, Olk, 1990). Ugotovitev naše raziskave pa je, da so nosilke teh novih postmodernih vrednot v nekoliko večji meri ženske.

Premik centralnih vrednotnih usmeritev od "materialnih in kariernih" k "postmaterialnim in osebnostnim" vrednotam pri sodobni mladini pomeni tudi premik v sami naravi vrednot. Medtem ko so se klasične industrijske vrednote kazale predvsem kot skupek jasnih norm, vedenjskih pravil, življenjskih ciljev, imamo zdaj opraviti s precej spremenljivo strukturo vrednotnoosebnih usmeritev, ki jih je težko pojmovno in empirično prepoznati. Predvsem se je razrahljala delitev na zasebno in javno sfero, če je sploh smiselno govoriti o jasnih področjih javnosti in zasebnosti (Strikker, 1990).² Oblikovanje vrednotnega sveta postaja za mlade vse bolj del vsakdanjega iskanja ravnotežja med osebnimi željami in pričakovanji in

možnostmi ter zahtevami družbe. Vrednote so postale sestavina vsakdanjih življenjskih scen. Niso celoživljenjski ideali, temveč življenjski vzorci, ki jih ljudje dosežejo pri "trgovanju" z različnimi ponudbami življenjskih stilov.

Zato predpostavljamo, da bo boj za delitev materialnih dobrin, ki trenutno še monopolizira javno pozornost, kmalu začel spodjedati boj za delitev težje dostopnih nematerialnih dobrin, ki se ne dajo meriti z denarjem, kot so odnosi, prijateljstvo, (prosti) čas, ustvarjalnost, užitek, samorealizacija. Te vrednote postajajo pomembnejše. Spreminjajo se merila in zaznave "bogastva" in "revščine", in to celo tako daleč, da ljudje včasih raje živijo z manj prihodki in z nižjim socialnim statusom, če jim to prinaša višjo kakovost življenja ali napredek v samorealizaciji.

4. Ali so mladi izgubili možnosti za družbeno samouveljavitev

Podatki iz mladinskih raziskav v Evropi in v Sloveniji kažejo, da je temeljna strategija mladih, da skušajo izoblikovati svoje niše, svoje male prostore svobode, vendar ohranjajo ekonomsko in socialno odvisnost od staršev in drugih ustanov, predvsem izobraževalnih. Ne izumljajo novih mladinskih subkultur, kot so to počeli njihovi vrstniki v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, temveč raje uživajo v mešanici stilov, simbolov in fantazem, ki jim ponujajo sprostitev in pozabo stresov. Ne dokazujejo svoje odraslosti, ker jim to ni več treba, a tudi za združevanje v trajnejše vrstniške skupine jim ni mar, ampak cenijo individualizem in simbolno distanco do vsega, kar se jim vsiljuje kot formalna, nevprijetna avtoriteta.

Predvsem se je spremenil odnos do zasebnosti. Večinski odgovor mladih na hiperkompleksne družbene razmere danes je implozija v zasebnost in politika zmanjševanja tveganj v življenjskih izbirah. Učinki so odprti v obe smeri; v smeri povečevanja svobode in avtonomije ali v smeri pomenskih praznin in anomalij. Spremenjen odnos do javnosti/zasebnosti je skupen kulturološki pojav, značilen za celotno generacijo mladih v vsej Evropi, kot kažejo evropske raziskave. Ko postajata tekmovalnost in selekcija za vstop v (ugledne) šole in (primerno) zaposlitev vse večji, so družinska

² Strikker meni, da mladi danes pričakujejo od dela več kot nekoč, ko je bil pomemben predvsem zaslužek. Danes zahtevajo tudi dobre medosebne odnose, dobro komuniciranje z nadrejenimi, samouresničenje, dopolnilno izobraževanje itd. Če tega ne dosežejo, občutijo delo kot obremenitev, kot neprijetnost itd. Distancirajo se od odtujenega dela, ne od dela sploh. Strikker tudi opozarja na zanimivo spolno razliko med mladimi. Medtem ko mladi fantje na neugodne delovne razmere reagirajo z odporom in z distanciranjem od njega, dekleta sprejemajo tudi take zaposlitve, če so trajne. Za dekleta je namreč že trajna zaposlitev prvina emancipacije od vtapljanja v družinski vlogi matere in gospodinje, fantje pa želijo poleg dela in zaposlitve še "kaj več" (glej Strikker, 1990; 179).

čustvena podpora in družinske socialne mreže tako rekoč odločilne.

Družina deluje kot prostor pobegov in zavetja pred zahtevami širnega sveta, ki v visoko tekmovalnih družbah zanesljivo niso majhne. Če so mladi v šestdesetih zavračali ta družinski imaginarij kot prostor nadzora in prisile, se zdi, da ga danes sprejemajo z obema rokama. Razlika je v tem, da so s starši dosegli nekakšno pogodbeno razmerje, ko otroci brez večjih odporov uresničujejo želje staršev po socialnem uveljavljanju otrok, starši pa morajo ščititi in podpirati svoje potomce daleč nad obdobje psihosocialne odraslosti. Danes so morda bolj starši odvisni od svojih otrok kot nasprotno, kajti samopodoba mnogih staršev je bistveno vezana na življenjski uspeh njihovih otrok.

S težnjo po samoodločanju so povezane spremembe v partnerskih odnosih in vodenju družinskega življenja, npr. odgovorno, načrtovano in poznejše starševstvo. Odločitev za premaknitev starševstva je dosežek pogajanja o odnosih. Najprej morajo preizkusiti odnose, preden se zavežejo starševstvu, tudi zaradi ugotovitve, da tako malo zakonov preživi krizne faze odnosov. Te spremembe pa so tudi posledica ekonomskih sprememb. Rastoča gospodarska vloga žensk je prinesla s seboj novo izmenjavo spolnih sporazumov. V prvi fazi je to pripeljalo do popolnoma novih sporov in do rasti ločitev. Danes pa raziskave že kažejo povečano stopnjo zaupanja in medsebojnega spoštovanja med partnerjema. Ta premik od zakona kot institucije k zakonu kot odnosu kaže, da se je spremenil bistveni del kulture odnosov, ki se kaže v svobodi izbire. "Včasih so se mladi spoznali, se poročili in imeli otroke. Danes živijo preprosto skupaj" (Wilkinson, 1997; 97). Velika privlačnost skupnega zunajzakonskega življenja pomeni tudi, da se je razparala zadrga med zakonom kot institucijo in starševstvom.

Kot so se v zadnjih desetletjih spremenili odnosi v družinskem življenju, tako se je spremenil tudi odnos ljudi do dela. Izguba doživljenjskega delovnega mesta vzporedno z razvojem individualiziranega trga dela vpliva predvsem na nove generacije, ki vstopajo na trg dela. Povsod v zahodnem svetu je postala zaposlitev v zadnjih desetletjih negotova. Nezaposlenost je skrajna oblika te negotovosti.

Kot kažejo raziskave, so ljudje izgubili zaupanje v sposobnost velikih organizacij, da bi zagotovile varnost, izgubili so tudi zaupanje v moč sindikatov, da bi zaščitili njihove interese. Zdi se, da se spreminja tudi delovna morala in da so nosilci teh sprememb mladi. Kot kažejo raziskave, je mladim prav tako pomembna samorealizacija na

delu kot plačilo in kariera (Baethge, 1996). Tudi tu prihajajo v ospredje postmaterialne vrednote samorealizacije. Ne gre za to, da bi delo izgubilo veljavo, ampak se je koncept dela spremenil: ne zajema več le tradicionalne zaposlitve in delovnega časa - mesta, temveč celotno prizadevanje posameznika po večji ustvarjalnosti in storilnosti. Sem pa spadata tudi izobraževanje, ustvarjalnost v medosebnih odnosih, osebni ekspresiji itd.

To je tudi posledica tega, da stari vzorci kariere ne držijo več zaradi negotovosti zaposlitve in delovnega mesta. Naše zadnje raziskave mladih so pokazale, da sta mladim veselje, užitek na delovnem mestu vsaj tako pomembna kot dobro plačilo (Ule, Kuhar, 2002). Mladi iščejo delo, ki jim omogoča ugodno ravnotežje med delom in zasebnim življenjem. Raziskave kažejo, da mladi ljudje danes od dela pričakujejo to, kar pričakujejo tudi od prostega časa: 1. vznemirljivo delo, 2. delo, ki bo dalo njihovem življenju smisel, 3. delo, ki razvija njihovo ustvarjalnost in imaginacijo. Tako je mobilni, fragmentirani in individualizirani trg dela prekinil z vsemi vezmi, ki so včasih povezovala armade delavcev v enoten cilj.

Težnja po samorealizaciji ni prisotna samo zasebno in na delovnem mestu, tudi v stališčih mladih ljudi do politike. V zadnjih treh desetletjih so se ljudje počasi odvrnili od kolektivnih dejavnosti. Na njihovo mesto je stopila individualna politika vodenja življenja. Politične stranke težko pridobivajo novo članstvo. Podobne težave imajo tudi sodobnejša civilnodružbena gibanja. Pa vendarle se mladi zanimajo za teme, kot so: socialna pravičnost, okoljske teme, problemi marginalnih skupin, so tudi strpnejši. Obenem pa se politiki naslanjajo na glasove starejših generacij, kar še pogloblja razdaljo med politiko in mladimi.

Viri in literatura:

Baethge, M. (1996): *Individualization as hope and disaster*. V: K. Hurrellmann (ur.), *The Social World of Adolescents*. W. de Gruyter, Berlin, New York.

Beck, U. (ur.) (1997): *Kinder der Freiheit*. Suhrkamp: Frankfurt/M.

Côté, J. (2000): *Arrested Adulthood. The Challenging Nature of Maturity and Identity*. New York Univ. Press, New York.

Du Bois-Reymond, M., Chisholm, L. (ur.) (2006): *The Modernization of Youth Transitions in Europe*. New Directions for Child and Adolescent Development, št. 113.

Heitmayer, W. & Olk, T. (1990): *Individualisierung von Jugend*. Juventa: Weinheim, München.

Hurrelmann K., Hamilton S. (1996): *Social problems and social contexts in adolescence, Perspectives Across Boundaries*, de Gruyter, New York.

Keniston, K. (1971): *Youth and Dissent. The Rise of a New Opposition*. New York, Harcourt Brace.

Strikker, F. (1990): *Jugend und Arbeti. V: Heitmayer, W. Olk, T: Individualisierung von Jugend*. Juventa: Weinheim, München.

Trotha, T. v. (1982): *Zur Entstehung der Jugend*. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, št. 2, Köln.

Ule, M. (1988): *Mladina in ideologija*. DE: Ljubljana.

Ule, M. & Miheljak, V. (1995): *Pri(e)hodnost mladine*. DZS: Ljubljana.

Ule, M. idr. (1996): *Mladina v devetdesetih*. ZPS: Ljubljana.

Ule, M. idr. (1996): *Predah za študentsko mladino*. Juventa: Ljubljana.

Ule, M. idr. (2000): *Socialna ranljivost mladih*. Aristej: Ljubljana.

Ule, M. (2002): *Mladina, fenomen 20. stoletja*. V: Miheljak (ur.), *Mladina 2000*, Aristej, Maribor.

Ule, M., Kuhar, M. (2002): *Sodobna mladina: izziv sprememb*, V: V. Miheljak (ur.), *Mladina 2000*, Aristej, Maribor.

Ule, M., Kuhar, M. (2003): *Mladi, družina, starševstvo. Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. FDV: Ljubljana.

Walther, A. (2006): *Regimes of youth transitions*. *Young. Nordic Journal of Youth Research*. Vol 14 (2): 119-139.

Wilkinson, H. (1997): *Auf Reisen jenseits der Heimat. Entsteht eine neue Ethik individueller und sozialer Verantwortung?* V: U. Beck (ur.), *Kinder der Freiheit*. Suhrkamp, Frankfurt/M.